

DİL

araştırmaları

uluslararası hakemli dergi

ISSN 1307-7821

SAYI: 19 GÜZ 2016

YAKUP KARASOY
AYŞE İLKER
RIDVAN ÖZTÜRK
KÜRŞAT YILDIRIM
YAVUZ KARTALLIOĞLU
TALAT DİNAR
HÜSEYİN YILDIRIM
BETÜL BÜLBÜL OĞUZ
SEVAL DİRİK
FİLİZ MELTEM ERDEM UÇAR
EMİNE ATMACA
NİZAMİ BAĞIROV
İSMAİL SÖKMEN
DOĞAN ÇOLAK
LOUIS BAZİN
HALİNA KOBECKAİTÉ
AHMET B. ERCİLASUN
SİNAN GÜZEL
HÜSEYİN YILDIZ
IŞILAY IŞIKTAŞ SAVA
GÜLŞAH TUĞLACI

2016 GÜZ

Fiyatı: 30 TL

İÇİNDEKİLER / Contents

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19

MAKALELER / Articles

- gAndA / -AnDA BİR ZARF-FİİL EKİ MİDİR?** 7-16
Is -gAndA / -AnDA a Gerundium?
Yakup KARASOY
- MANİSA AĞIZLARINDA -DIk+ / -DUk+ SIFAT-FİİL EKİNİN İYELİK EKLI KULLANIMLARINDA ÜNLÜ GENİŞLEMESİ** 17-23
Vowel Opening in Adjective-Verb Affixes of -DIk+ / -DUk+ in Use with Possessive Affixes under Dialects
Ayşe İLKER
- ATEBETÜ'L-HAKAYİK'TAKİ SATIR ALTI FARŞÇA ÇEVİRİLER** 25-35
Persian Translation under the below in the Atebetu'l-Hakayik
Rıdvan ÖZTÜRK
- TASPAR KAGAN VE "İLK TERCÜME FAALİYETLERİ" ÜZERİNE BAZI NOTLAR** 37-52
Some Notes on Taspar Kagan and "First Translation Activities"
Kürşat YILDIRIM
- OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARA BİÇİM-II: BATI KÖKENLİ KELİMELER** 53-64
Intermediate Forms in Ottoman Turkish-II: Vocabularies with Western Origin
Yavuz KARTALLIOĞLU
- TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE AL- VE VER- FİİLLERİYLE KURULAN DEYİMLER ÖRNEĞİNDE SÖZ İÇİ KARŞITLIK** 65-77
Entantiosemly at the Idioms Example Set Up with Al- and Ver- Verbs in Turkey Turkish
Talat DİNAR
- SIFAT-FİİL EKİ -dlk ~ İSİMDEN İSİM YAPMA EKİ +Ilk ve er- ~ bol- FİİL İLİŞKİLERİ** 79-100
Association between the Noun Suffix +Ilk and Participle Suffix -dlk with the Auxiliary Verbs er- and bol-
Hüseyin YILDIRIM
- JENERİK MARKALAR VE MARKA SÖZCÜKLER: YAPISALCI DİLBİLİM YÖNTEMİ İLE BİR İNCELEME** 101-110
Generic Brands and Brand Words: An Analysis from a Structural Linguistic Method
Betül BÜLBÜL OĞUZ
- ÇANAKKALE (SAZLI KÖYÜ/AYVACIK) AĞIZLARINDA BİR KIPLIK ŞEKLİ: "-mAk vā"** 111-123
A Modality Form "-mAk vā" in the Dialects of Çanakkale District (Sazlı Village/Ayvacık)
Seval DİRİK
- ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE BOL- "OLMAK" FİİLİNİN ÇOK ANLAMLI YAPISI** 125-151
The Polysemic Structure of the Verb Bol- "to be" in Chagatai Turkish
Filiz Meltem ERDEM UÇAR
- VİLNİUS ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİNDEKİ KARAİM TÜRKLERİ KOLEKSİYONU** 153-175
Karaite Collection in the Central Library of Vilnius University
Emine ATMACA
- DƏDƏ QORQUD DASTANLARINDA SOMATİK FRAZEOLGİZMLƏR** 177-187
Somatic Idioms in the Epic Dede Gorgud
Nizami BAĞIROV
- TONYUKUK YAZITINDAKİ bar mu ne İBARESİNİN ANLAMLANDIRMA VE AKTARIMI ÜZERİNE** 189-198
On Meaning and Translation of the Phrase bar mu ne in Tonyukuk Inscription
İsmail SÖKMEN
- SAHA (YAKUT) TÜRKLERİNİN SÖZVARLIĞINDA ZAMAN İLE İLGİLİ KELİMELER VE İFADE ÇEŞİTLERİ** 199-208
Expressions and Words of Interest in Time in the Vocabulary of Sakha Turks
Doğan ÇOLAK

İÇİNDEKİLER / Contents

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19

ÇEVİRİLER / Translations

- KÜL TEGİN Mİ KÖL TEGİN Mİ? 209-214
Louis BAZİN (Çev. Ebru KABAKÇI)
- LİTVANYA KARAİM TÜRKLERİNİN ETNİK KİMLİKLERİNİ KORUMA FAKTÖRLERİ 215-221
Halina KOBECKAİTĚ (Çev. Emine ATMACA - Reshida ADZHUMEROVA)

DEĞERLENDİRME VE TANITIMLAR / Reviews

- OĞUZNAME (İNGİLTERE NÜSHALARI) – İNCELEME-METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM
Prof. Dr. Necati Demir (2016) Oğuzname (İngiltere Nüshaları) – İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım, H Yayınları, İstanbul, 302 s. ISBN: 978-605-4042-98-2 225-229
Ahmet B. ERCİLASUN
- TUPMALLI YUMAHSEM
Y. V. Fedotova, Tupmalli Yumahsem, Çıvaş Kineke İzdatels'stvi, Şupaşkar 2015, 446 s. ISBN 978-5-7670-2331-8
Y. V. Fedotova, Tupmalli Yumahsem, Çıvaş Kineke İzdatels'stvi, Şupaşkar 2016, 398 s.
ISBN 978-5-7670-2446-9 230-233
Sinan GÜZEL
- ESKİ UYGURCA DİN DIŞI METİNLERİN KARŞILAŞTIRMALI SÖZ VARLIĞI
Ayazlı, Özlem (2016), Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 572 s., ISBN: 978-975-16-3219-7 234-240
Hüseyin YILDIZ
- DÜNYA DİLLERİ VE TÜRKÇE
Doğan, İsmail; Öztürk Abdulkadir (2016), Dünya Dilleri ve Türkçe, Gece Kitaplığı, 248s., ISBN: 978-605-180-482-8 241-246
Işıl İŞIKTAŞ SAVA
- İRAN'DA TÜRKLER VE TÜRKÇE
Atsız Gökdağ, Bilgehan – Doğan, Talip (2016). İran'da Türkler ve Türkçe, Ankara: Akçağ Yayınları, 396 s., ISBN: 978-605-342-272-3 247-251
Gülşah TUĞLACI

SAHA (YAKUT) TÜRKLERİNİN SÖZVARLIĞINDA ZAMAN İLE İLGİLİ KELİMELER VE İFADE ÇEŞİTLERİ

Expressions and Words of Interest in Time in the Vocabulary of Sakha Turks

Doğan ÇOLAK*

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19: 199-206

Öz: Zaman, insanoğlu tarafından bazı ihtiyaçlar neticesinde önce basit daha sonra detaylı bir şekilde çeşitli birimlere bölünmüştür. Bu birimlerin adlarının bazıları evrensel olarak dünyanın birçok yerinde aynı anlamı ifade etmekte olup bazı adlandırmalar ise ait olduğu toplumlara hastır. Bu durumun sebepleri arasında kültür, yaşanan coğrafyanın özelliği, tarım ve hayvancılık vs. gösterilebilir. Bu çalışmada uzun yıllar önce ana kitleden koparak kuzeye, Sibiry bozkırlarına yerleşen kadim Türk boylarından Saha Türklerinin sözcük varlığında zaman ile ilgili kullandığı kelimeler ve ifade çeşitleri incelenmiştir. Ele alınan kelimeler zamanın en küçük biriminden en büyüğüne doğru sistematik bir şekilde verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise elde edilen bulgularla ilgili sonuçlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaman, Saha (Yakut), gün, ay, yıl.

Abstract: As a result of some necessities, time has first split into simple units and then into more detailed units by human beings. Some of the names of these units mean the same thing universally all around the world; and, some of them are unique to the societies they belong to. Culture, characteristics of the geography, agriculture, and husbandry can be shown as some of the reasons behind this situation. Words and expressions of time used in the vocabulary of Sakha Turks, who are from Turkic tribes that separate from the main population and settle in Siberian steppes are analyzed in this study. The studied words are given in a systematical order being from the smallest unit to the biggest units. The results acquired from the obtained findings are given in the end of the story.

Keywords: Time, Sakha, day, month, year.

I. Giriş

Zaman, bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre (olarak) tanımlanabilir (TDK Sözlük 2011: 2331). Zaman konusu ilk olarak felsefenin üzerinde çokça durduğu ve sonrasında matematik ve fiziğin de müdahil olduğu; birçok araştırmacının üzerine çalışma yaptığı bir kavramdır. Zamanı durdurmamız, onunla yarış etmemiz mümkün değildir. Dünyadaki canlı ya da cansız bütün varlıklar ona boyun eğmek zorundadır. Onun bu gücüne boyun eğen insanoğlu 'zamanla' yaşamayı öğrenmiş; ona söz geçiremeye de onu kendi işlerine uygun bir hâle getirmiştir. Bunu yapmak için birtakım kriterlere göre onu dilimlere ayırmıştır. Dünyanın güneş

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. dogan_colak@hotmail.com. Gönderim Tarihi: 19.10.2016 / Kabul Tarihi: 01.11.2016

etrafındaki 365 günlük turuna bir 'yıl', ayın dünya etrafındaki 30 günlük turuna bir 'ay', dünyanın kendi etrafındaki bir tam turuna 'gün' vs. denilerek 'zamanla' uyum hâlinde ve ondan faydalanmak suretiyle bazı sınıflandırmalara gidilmiştir. Dünya üzerinde yıl, ay, hafta, gün, sabah, akşam vb. kavramlar ortak olmakla birlikte bazı kavramlar kültürlere, yaşanan coğrafyanın özelliğine, tarım ve hayvancılıkla ilgili bazı işlere vs. göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu kavramlar yine o topluluğa has bir şekilde ifade edilmektedir.

Bu çalışmada uzun yıllar önce ana kitleden koparak kuzeye, Sibirya bozkırlarına yerleşen kadim Türk boylarından Saha Türklerinin sözcüklüğünde zaman ile ilgili kullandığı kelimeler ve ifade çeşitleri incelenmiştir. Ele alınan kelimeler zamanın en küçük biriminden en büyüğüne doğru sistematik bir şekilde verilmiştir. Yıl kısmında olduğu gibi, inançla bağlantılı olan yerde o inanç ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

II. Sahaların Zaman ile İlgili Kullandığı Kelimeler

Zengin bir sözcüklüğe sahip olan Sahaların, zaman ile ilgili terminolojisi genel Türkçe ile paralellik arz ettiği gibi farklı kelimelerle karşılaşmak da mümkündür. Ruslar ile mazisi oldukça eskiye dayanan münasebetler ve hâlâ onlarla iç içe yaşamaları bazı terim ve kavramların Rusça olarak karşılanmasına sebep olmuştur. Bazı kavramlar ise esasında İngilizce olup Rus leksikolojisine uydurulmuş hâli ile Sahacadaki yerini almıştır.

Sahalar zaman kelimesi için *kem* ile Rusçadan geçen *birieme* kelimelerini kullanmaktadırlar.

Saniye kelimesi ile konuya başlanacak olursa, bu kelime Sahacada *söküünde* (Rus. *sekunda*) olarak karşımıza çıkmaktadır. *Miiniüite*, dakika kelimesini karşılamak üzere kullanılmaktadır (Rus. *minuta*). Saat kelimesine karşılık olarak Rusçadan geçen *çaas* ve *çahı* kelimelerinin ikisi de kullanılmaktadır (Vasiliev 1995: 224; Çolak 2010: 106, 146)

Çağdaş Türk lehçelerinde 24 saatlik zaman dilimini ifade etmek için *gün/kün* kelimesi yer almaktadır. Sahacada *kün* şeklinde kullanılan bu kelime aynı zamanda güneş anlamında da kullanılmaktadır. Yakut Dili Sözlüğünü kaleme alan Edouard Pekarskiy *kün* maddesinde şunları kaydetmiştir: “güneş; gün; gece gündüz (= *tüinneex kün*); vakit (= *kün-cıl, kem-kün*); hayat; *kün erde*: sabah, sabahleyin; *kün orto*: gün ortası, öğle; *kün ortoto*: güneş yolunun yahut günün ortası; öğle zamanı; cenup; *kün añaara*: yarım gün (ya gece ya gündüz); *tüinneex kün*: gün, yirmi dört saat, *ellere kün*: evvelsi gün; *bu küññe dieri*: bu güne kadar, şimdiye kadar; *Kristes oloğor olorbut* (yahut *oloror*) *küne*: uruç, İsa günü; *Tañaara tillibit küne*: (İsa öldükten sonra tekrar dirildiği gün) Pazar, dirilme günü (= *Tañaara kün, baskırsıñıya, nediele busa*); *Tañaaranı uuga sürextiir kün*: haçın suya atıldığı gün” (Pekarskiy 1945: 581).

Gün içinde sabah, öğle, akşam gibi çeşitli zaman dilimleri mevcuttur. Sahacada bu zaman dilimleri çeşitli şekillerde ifade edilir: *Xallaan xarañaruta* ‘alacakaranlık’, *im sütüüite* ‘alacakaranlık’, *kün taxsuta* ‘gün doğumu’, *xallaan sırduta* ‘şafak’, *sarstarda* ‘sabah’, *küñüs* ‘gündüz’, *kiehe* ‘akşam, gece’, *kün ortoto* ‘öğle zamanı, öğle’, *kün kiiriite* ‘gün batımı’, *tüün üöhe* ‘gece yarısı’. Tarım ve özellikle hayvancılığın

Sahalarda önemli bir yeri olması münasebetiyle bu iş kollarıyla ilgili ifadelerle de gün içerisindeki zaman dilimleri anlatılmaya çalışılmıştır: *sarsiardaañi iam* ‘sabahki süt sağımı’, *küniškü iam* ‘gündüzki süt sağımı’, *tuotuur iam* ‘dördüncü süt sağımı (ikinci vakti, öğleden sonra 4-6 saatleri arası)’, *kieheeñi iam* ‘akşamki süt sağımı’, *sarsiarda omurğan* ‘tarlada çalışanların ilk yemeği’, *kiehe omurğan* ‘tarlada çalışanların sabah yemeği’. Bunların yanı sıra *ial utuyuuta* ‘uyku zamanı’, *ial turuuta* ‘uyanma zamanı’, *omurğan ustata* ‘bir yemekten diğer yemeğe kadar ki zaman’, *ürgeł timiriite* ‘Kutup Yıldızının kaybolması’, *künten bersibekke* ‘bütün gün’ gibi ifade çeşitleriyle de gün içerisindeki zaman dilimleri ifade edilmeye çalışılmıştır (Vasilev ve Fedorov 1998: 68; Sleptsov 1972: 197). Saha Yerinin kutup bölgesine olan yakınlığı dolayısıyla ilkbahar ortalarından yaz sonuna kadar güneş batmamakta ve hava kararmamaktadır. Dünya üzerinde benzer noktalarda da yaşanan bu doğa olayı literatüre *beyaz geceler* olarak geçmiştir. Sahacada bu durum yine aynı anlama gelen *ürüñ tüünner* şeklinde ifade edilir ve yukarıda belirtilen süre zarfında akşamdan sabaha kadar olan aydınlık havayı ve bu olayın gerçekleştiği zaman dilimini işaret eder.

Sahacada hafta terimine karşılık olarak *nediele* (Rus. *nedelya*) kelimesi kullanılmaktadır. Sahacada yedi günden oluşan hafta günlerinin adları şunlardır: *benidiennik* ‘pazartesi’ (Rus. *ponedelnik*), *optuorunnuk* ‘salı’ (Rus. *vtornik*), *serede* ‘çarşamba’ (Rus. *sreda*), *çep pier* ‘perşembe’ (Rus. *çetverg*), *beetince* ‘cuma’ (Rus. *pyatnitsa*), *subuota* ‘cumartesi’ (Rus. *subбота*), *baskıhanıa* veya *sıñalañ* ‘pazar’ (Sleptsov 1972).

Otuz günden teşekkür eden ay, Sahacada *ıy* şeklindedir. Sahaca ay adları şunlardır: *Toxsunñu* ‘Ocak’, *Oluññu* ‘Şubat’, *Kulun Tutar* ‘Mart’, *Muus Ustar* ‘Nisan’, *Iam Iya* ‘Mayıs’, *Bes Iya* ‘Haziran’, *Ot Iya* ‘Temmuz’, *Atırcax Iya* ‘Ağustos’, *Balağan Iya* ‘Eylül’, *Altıññu* ‘Ekim’, *Setinñi* ‘Kasım’, *Axsınñı Iya* ‘Aralık’. Ayların *Altıññu* ‘altıncı’, *Setinñi* ‘yedinci’, *Axsınñı* ‘sekizinci’, *Toxsunñu* ‘dokuzuncu’ gibi sıra sayı isimleri ile adlandırılması eski Türk ay isim sistemi ile paralellik arz eder (Pekarskiy 1945; Kirişçioglu 2004: 362).

Sahalarda Ocak ayı, dokuzuncu aydır. Bu yıl dönüşümü esasının uzun yıllar devam ettiğini hesaba katarsak Sahaların yazın daha erken geldiği güneyde Haziran ayında değil Mayıs ayında yılı karşıladıklarını ve bu ayı birinci ay olarak kabul ettiklerini söylemek mümkündür (Kirişçioglu 2004: 364).

Sahacadaki ay isimleri doğa olayları ile tarım ve hayvancılıkla ilgili zaman dilimleri gözetilerek verilmiştir. *Iam* ‘sağma, sağım; ineklerin kısrakların sağım zamanı’ ve ‘küçük hayvanların üreme zamanı; balıklarda yumurtlama zamanı’ anlamındadır. *Iam Iya* sağım ayı ve balıkların havyar bıraktığı zaman dilimine karşılık gelen Mayıs ayı için kullanılır (Pekarskiy 1945: 402). Birinci ay olmasından dolayı *Büirinnik*; bazı hayvanların yumurtlama dönemi olduğundan *Simut Iya* (*simut*: yumurta); *Sıñalañ Iya* (*sıñalañ*: eğlence, tatil; kolay, sakin); kuş avlamak için kullanılan bir ağ ile ilişkilendirilerek *Tirge Iya*; *Tugut Iya* (*tugut*: bir yaşındaki geyik yavrusu); geyik yavrularının doğduğu döneme denk geldiği için *Tugut Törüür Iya*; kaz göçleri münasebetiyle *xaas keler ıya* şeklinde de adlandırmalar yapılmıştır.

Bes Sahacada çam ve çam lifi anlamında kullanılır. Pekarskiy *Bes Iya* için şunları kaydetmiştir: “*Bes Iya* (çam ayı) Mayıs-Haziran (bu aylar zarfında çam lifleri kolayca

kabuktan soyulup çıkarılır; Yakutlar bunlardan kendilerine kış yemeği hazırlar; bunun için çam liflerini kurutur, öğütürler yahut da bir şeyle sürterek onu un hâline getirirler); Vilyusk Yakutlarında yeni yıl bu ayla başlar” (Pekarskiy 1945: 88). Haziran ayı için yapılan diğer adlandırmalar şöyledir: Sahaların hayatında çok önemli bir yer tutan *ihıax* bayramı bu aya denk geldiği için *Ihıax Iya*; bu ayda balıklar çoğaldığı için balıkların geldiği ay anlamına gelen *Balıx Sırutın Iya*; karların ve buzulların erimesiyle tam bir su cennetine dönen Saha Yerinde bu olayla paralel olarak çoğalan sivrisinekler dolayısıyla *Bırdax Iya* (*bırdax*: sivrisinek); ikinci ay olması münasebetiyle *İkkinni*; bu ayda çokça *kömüöle* rastlandığından *Kömüöl Iya* (*kömüöl*: göl ve nehirlerde ince iğne şeklinde saçılan buz); havalar ısındığı için gezip dolaşmaya elverişli bir ortam olduğundan *Küüley Iya* (*küüley*: eğlence, gezinti); genellikle bu ayda kuşlar tüy dökmeye başladığından *Sara Iya* (*sara*: tüy dökmüş, umumiyetle tüy dökmüş kuşlar); bir balık çeşidinden esinlenerek *Sıma Iya* (*sıma*: bir tür balık adı; Cobitis); bazı hayvanların yumurtalama dönemi olduğundan *Sımut Iya* (*sımut*: yumurta); *ihıax*'ın bu ayda kutlanmasından mütevellit kutlamalarda etrafa saçılan kırmızı anlamına gelen *tunax*'tan hareketle *Tunax Iya*; buzulların ve karların iyice eriyim nehirlerin daha çoşkulu aktığı, hatta taşkınların yaşanabildiği için suyun geldiği ay anlamında *Uu Keler Iya*.

Temmuz ayına tarım faaliyetleri ile ilgili olarak ot ıya denmektedir. Temmuz için şu adlandırmalar da yapılmıştır: Karların ve buzulların erimesiyle tam bir su cennetine dönen Saha Yerinde bu olayla paralel olarak çoğalan sivrisinekler dolayısıyla *Bırdax Iya* (*bırdax*: sivrisinek); yine bir çeşit sivrisinek ile ilişkilendirilerek *Kumaar Iya*; üçüncü ay olduğu için *Ühünnü*; kazların tüy döktüğü döneme denk geldiği için *Xaas Saarar Iya*. Bunların haricinde *Çüüççex İr Iya* (*çüüççex ur*: küçük som balığı yuvası); *Oğoloox Iya* (*oğoloox*: çocuklu) ve Rusçadan geçen *Bötürüöp Iya* da kullanılmaktadır.

Atırcax, harmanda, biçilmiş hububat saplarını toplamaya mahsus dirgen ya da diren denen tarım aletidir. Ağustos ayı tarımsal bir faaliyet ile ilişkilendirilerek bu aya *Atırcax Iya* denmiştir. Bu adın haricinde buzlar donmaya başladığı için *Muus Toñor Iya*; bir sinek türünden hareketle *Naalağay Iya*; kazların yavrulama dönemi bu aya denk geldiğinden *Oğoloox Xaas Iya*; dördüncü ay olduğu için *Tördünnü*; kazlar gittiği (göç ettiği) için *Xaas Barar Iya*; turpanların geride kaldığı yani ekme-biçme işlerinin bittiği anlamında *Xatur Xaalar Iya* da Temmuz ayına karşılık kullanılan diğer adlardır.

Balağan, ince direklerden yapılmış evlere denir. Kış ve yaz *balağan*ları farklıdır. Eylül ayında yaz *balağan*ından kış *balağan*ına göç yapıldığından bu aya *Balağan İy*'a denmiştir (Pekarskiy 1945: 61). Eylül ayı için ayrıca, aygırların çiftleşme dönemine geldiği için *Atır Süüler Iya*; beşinci ay olduğundan *Behinni*; toprağın donmaya başladığı dönem olduğu için *Köppöx Toñor Iya*; Sahacada sonbaharda kullanılan otlağa *otor* dendiğinden, buradan hareketle *Otor Iya*; yerin donmaya başladığından *Sir Toñor Iya*; Rusçadan geçen *Semeenep Iya*; geyiklerin çiftleşme dönemine denk geldiğinden *Taba Süüler Iya*; beyaz gecelerin bitmeye başlamasıyla gecenin normale dönüp kararmasıyla *Tüün Xaraarar Iya* ile *Kihil İy* (*kihil*: kırmızı) ve *Onoğos Iya* (*onoğos*: ok) da kullanılır.

Ekim ayı, Saha takvimine göre altıncı ay olmasından dolayı *Altınnı* olarak adlandırılmıştır. Bunun haricinde Rusça kökenli bir kelime olan *Porkuop*; gün ışığının

azalmaya başladığı için *Kün Tüher Iy*; geyik yarışının başlaması münasebetiyle *Kul Atura Süüllere*; soğukların şiddetini arttırmaya başladığı için *Mara Iy* gibi çeşitli adların kullanıldığı görülür (Pekarskiy 1945).

Yılın birinci ayının Mayıs olması münasebetiyle Kasım ayı yedinci aya denk gelmiştir ve Sahacada *Setinni* olarak adlandırılmıştır. Bunun haricinde güneşin bu ayda görünmediği için güneşin battığı ay demek olan *Kün Kiirer Iya* ve *Kün Tüher Iya*; göllerden suların çekilmesi nedeniyle göllerin kuruduğu ay anlamında *Küöl Suokurun Iya*; soğukların şiddetiyle ilgili olarak *Satu Timnu Tüher Iya*; bir çeşit yağ olan *xayax* 'la ilgili olarak *xayax* yenilen ay anlamında *Xayax Siir Iy*; Saha Yerinin bu dönemde gün ışığından pek faydalanamaması nedeniyle *Xaraña Kün Iya* ve *Onoğos Iya* (*onoğos: ok*) şeklinde de Kasım ayı ifade edilmektedir.

Aralık ayının sekizinci ay olmasından dolayı bu aya *Axsinnü* denmiştir. Bu adın yanı sıra kış ortasına denk gelmesi nedeniyle *Ortoku Kihññi Iy*; çaylar, dereler kuruduğu için *Ürek Suokurun Iya*; Saha Yerinin bu dönemde gün ışığından pek faydalanamaması nedeniyle *Xaraña Iy* ve *Sehen Iya* (*sehen: anlatıcı*) adları da kullanılmaktadır (Pekarskiy 1945: 335).

Ocak, Saha ayları arasında dokuzuncu aydır. Bu aya dokuzuncu anlamında *Toxsunnu* denmektedir. Ocak ayına Turuxanskay Krayında bu aya güneşin yeni yeni kendini göstermeye başladığından *Kün Taxsar Iya*; Bulun bölgesinde Rusçadan geçen *Orohuspa Iya*; Verxoyanskay'da bu dönemde gün ışığından pek faydalanamaması nedeniyle *Xaraña Iy* ve bunların dışında sisin çıktığı ay anlamında *Tuman Tüher Iya* ve Ocak ayının sonuna doğru soğuklar azaldığından *Timnu Baha Tostor Iya* adlandırmaları da mevcuttur.

Şubat ayı ise onuncu aya denk gelmektedir ve *Oluñnu* şeklinde ifade edilmektedir. Şubat ayı Allayıxa bölgesinde güneşin yeni yeni kendini göstermeye başladığından *Kün Taxsar Iya* olarak adlandırılmıştır.

Mart ayında taylar sağılmak maksadıyla besiyeye çekildiklerinden bu aya *Kulun Tutar* denmiştir (*kulun: tay*). Mart için ayrıca Rusçadan geçen *Debdekiye Iya* ve atların yavrulama zamanına geldiğinden *Silgi Törüür Iya* isimleri de kullanılmaktadır.

Karların, buzulların erimesine denk geldiği için Nisan ayına buzulların çözülmesi anlamında *Muus Ustar* denmiştir (Pekarskiy 1945: 655). Bu adın haricinde Rusçadan geçen *Kiristiep Iya*; küçük taylar sağılmak üzere hazırlandığından *Kuççuguy Kulun Tutar*; baharın yaklaşmasıyla birlikte çayırların kuşlar ile dolması münasebetiyle *Çuçaax Iya*; *Soyuo Iya* (*soyuo: ince çubuk; bir çeşit çuvaldız; genellikle atların bağırsaklarında bulunan bir tür solucan*); *Sinñalañ Iya* (*sinñalañ: eğlence, tatil; kolay, sakın*) da bu aya karşılık kullanılan diğer isimlerdir.

Aynı ay için birden fazla adlandırma yapılması ve farklı aylar için kullanılan aynı adların bulunması, Saha Yerinin çok büyük bir coğrafyaya sahip olması ve iklim şartları ile doğa olaylarının her yerde aynı anda gerçekleşmemesinden dolayıdır.

Sahacada mevsim kelimesine karşılık olarak *sezon, cıl, kem* ve *cıl keme* kelimeleri kullanılmaktadır. Eski Türkçe *y-* sesinin *s-*'ye gelişmesi Sahacanın karakteristik bir özelliğidir. Sahacada *yıl* kelimesi 'sıl' şeklindedir ancak bu kelimenin tıpkı Kırgızcadaki gibi *c-*'li şekli de Sahacada mevcuttur: *cıl*. Yaygın kullanım *sıl*'dir ancak

mevsim ifadesinde *sıl* ya da *sıl keme* şeklinde değil *cıl* veya *cıl keme* şeklinde, c-'li şekil kullanılmaktadır.

Sahaların mevsim adlandırmaları Eski ve Genel Türkçe ile paralellik gösterir. Ses hadiseleri neticesinde;

E.T. *kış* Sh. *kıs//kühin* “kış”

E.T. *yaz* Sh. *say//sayın* “yaz”

E.T. *güz* Sh. *küs//kühün* “güz//sonbahar”

E.T. *yaz* Sh. *saas//saaskı* “ilkbahar” şeklinde Sahaca sözvarlığında yer edinmiştir.

Esas olarak sahalarda iklim koşullarından ötürü iki mevsim olduğu kabul edilir: yaz ve kış. Yaz mevsimi 14 Nisandan başlar ve 14 Ekimde sona erer. Kış mevsimi de bunun tam tersi olarak 14 Ekimde başlayıp 14 Nisanda bittiği kabul edilir. Yılın dört mevsimden oluştuğu görüşü de mevcuttur. Bu görüşe göre İlkbahar mevsimi 21 Martta başlayıp 22 Mayıs'ta sona erer. Yaz mevsimi 22 Mayıs'ta başlayıp Ağustos ayının 20'sine kadar devam eder. Sonbahar mevsimi 20 Ağustos'ta başlayıp 14 Ekim'e sona erer. En uzun mevsim olan kış ise 14 Ekim'de başlayıp 21 Mart'ta son bulur.

Sahalarda yukarıda da belirtildiği üzere yıl kelimesine karşılık olarak *sıl* kelimesi kullanılmaktadır. Kuzey bölgelerindeki Sahalar ile diğer bölgelerdeki Sahalar arasında yıl anlayışı açısından fark vardır. Kuzey bölgelerindeki Sahalar arasında yılların bir adı vardır. Sahalarda gün yıl dönüşümünün bir çeşidine de *ihax ergiire* “ihax dönüşümü” denir. *Ihax* dönüşümünün esası, yılların birbirinden farkına dayanır. Yılları tanrılardan birisiyle birleştirmek de eskiden beri devam eden bir gelenektir. Bu 12 yıllık dönüşümün tamamını *cılcıt* adı verilen yıl kâhinleri bilirler. Sahalar bu dönüşümün her tekrarına *kıra möhülge* “kısa son” adını verirler. Bu 12 yıl, aynı zamanda on iki ayla da bağdaştırılır (Kirişçioğlu 2004: 363). Bu yıllar sırasıyla şunlardır: Ürüñ Ayı Sıla; Aan Alaxçın Sıla; Aan Caahın Sıla; Uluu Suorun Sıla; Xotoy Ayı Sıla; Bayanay Ayı Sıla; Bilge Xaan Sıla; Tañxa Xaan Sıla; Odun Xaan Sıla; Cöhögöy Sıla; Ayuhıt Sıla; İeyexsit Sıla (Teris 2012:60).

Kuzey bölgesinin dışında kalan Sahalar arasında yıllar için böyle bir adlandırma pek kullanılmamaktadır. Bir inanç sistemi ile ilgili olan bu 12 yıllık takvimde, her bir yıla verilen adlar aslında Tanrıların ve bu inançla ilgili önemli ruhların adlarıdır.

Bu tanrılarla ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: *Ürüñ Ayı* “bütün ayuların fevkinde olan ali varlık, ruh, kainatı yaratan, bütün dünyayı idare eden, yaratıcı kuvvetiyle evlatlar bahşeden, yerin verimli olmasına, hayvanların artmasına genel tesiri olan”; *Aan Alaxçın* “dünyaya sahip olan ruh, *İyixsit*'in kızı”; *Aan Caahın* “adil ve kudretli tanrı”; *Uluu Suorun* “göklerin, kuzgunların efendisi/tanrısı”; *Xotoy Ayı* “erkek cinsinden ikinci dereceden iyi bir ilahtır; insanlara bedence gevşek nesil ihsan eder ancak bu nesil çok ve ekseri kadın cinsinde olur”; *Bayanay Ayı* “avcıları ve balıkçıları himaye eden”; *Bilge Xaan* “Ulu Toyonun soyundan gelen, bahadırlara akıl öğreten, yol gösteren”; *Tañxa Xaan* “geleceği gören büyük tanrı - ikinci bilgi tanrısı”; *Odun Xaan* “güçlü tanrı”; *Cöhögöy* “insana beyaz tüylü sürüler veren ilahe”; *Ayuhıt* “feyz ve inbat ilahlarının genel adı olup insanların, yılkıların, köpeklerin ve tilkilerin türemesine yardım ve tesir eden”; *İeyexsit* “insanları, atları,

davaları ve köpekleri himaye eden ve onların yaratıcısı olarak atfedilen ilahların genel adı” (Tomskiy 2014:8).

Bu yılların içeriği **İteğel Tılcıta**’da şu şekilde açıklanmıştır:

Ürüñ Ayı Sıla; Kısa Son’un birinci yılıdır. Bu yılda *Ürüñ Ayı Toyon*’a dikkat verirler. Çevresi: inanç, direk¹; ihıax²

Aan Alaxçın Sıla; Kısa Son’un ikinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. *Aan Akaxçın*’a dikkat verirler. Çevresi: Ot işiyle uğraşan kişi, doktor³, oyuu⁴

Aan Caahın Sıla; Kısa Son’un üçüncü yılı. 12 yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Aan Caahın*’a dikkat verirler. Çevresi: sıllık⁵, yiğit, doğruluk

Uluu Suorun Sıla; Kısa Son’un dördüncü yılı. Bu yılda *Uluu Suorun*’a dikkat verirler. Çevresi: soy, ağıl, şaman.

Xotoy Ayı Sıla; Kısa Son’un beşinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Xotoy Ayı*’ya dikkat verirler. Çevresi: kahraman, çevik kişi, dirlik.

Bayanay Ayı Sıla; Kısa Son’un altıncı yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Doğayı, yabani hayvanları, sürüleri koruyup onlara dikkat verirler. Çevresi: yemek, soy, avcılık.

Bilge Xaan Sıla; Kısa Son’un yedinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Bilge Xaan*’a dikkat verirler. Çevresi: öykü anlatıcısı, oyun, kâhin.

Tańxa Xaan Sıla; Kısa Son’un sekizinci yılı. Bu yılda *Tańxa Xaan*’a dikkat verirler. Çevresi: akıllı, okuma/öğreme, geleceği bilmek.

Odun Xaan Sıla; Kısa Son’un dokuzuncu yılı. Bu yılda *Odun Xaan*’a dikkat verirler. Çevresi: dua, dil, kör-külüü⁶.

Cöhögöy Sıla; Kısa Son’un onuncu yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Cöhögöy*’e dikkat verirler. Çevresi: destan, loğusa, yıllık çobanı.

Ayuhut Sıla; Kısa Son’un on birinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Ayuhut*’a dikkat verirler. Çevresi: şarkı, dans, giyim.

İeyexsit Sıla; Kısa Son’un on ikinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *İeyexsit*’e dikkat verirler. Çevresi: süöhühüt⁷, doğa, çöl buolu⁸ (Teris 2012).

Sonuç

Sahaların zaman ile ilgili kullandığı kelimeler için şunlar söylenebilir:

1. Saat ile ilgili kullanılan terimler ve hafta günlerinin adları Rusçanın etkisi görülmektedir: *söküünde* (Rus. *sekunda*), *münüüte* (Rus. *minuta*), *çaas//çahu* (Rus. ças); *benidienńik* ‘pazartesi’ (Rus. *ponedelnik*), *serede* ‘çarşamba’ (Rus. *sreda*),

1 Kurbanlık hayvanların bağlandığı tepesi sivri bir tür direk.

2 Sahaların bahar bayramı

3 Genellikle şamanlar arasından çıkan çıkıkçı, baytar; üfürükçü.

4 Ağaç ve kemik üzerinde elle yapılan resim, nakış, dalgalı hatlardan ibaret nakışlar, resimler, muhtelif şekiller.

5 Geçmişte yaşananlara önemli olaylara, durumlara, tecrübelere, öğütlere dikkat etme.

6 Komik, komiklik; alay.

7 Süöhühüt: sığırların beslenmesine emredilmesi.

8 Doğayı korumak, sağlıklı görünmeye çalışmak.

subuota ‘cumartesi’ (Rus. *subbota*).

2. Gün içerisindeki zaman dilimlerini ifade etmek için özel ifade kalıpları mevcuttur.

3. Sahaca mevsim isimleri Eski Türkçe ile paralellik arz eder: E.T. *kış* > Sh. *kış*//*kışın* “kış”; E.T. *yay* > Sh. *say*//*sayın* “yaz”; E.T. *güz* > Sh. *küs*//*kühün* “güz//sonbahar”; E.T. *yaz* > Sh. *saas*//*saaskı* “ilkbahar”.

4. Bir ayın birden çok adı vardır. Bu adlandırmalardan bazılarının ortak olduğu görülmektedir: Ocak ve Şubat için *kün taxsar ıya*; Aralık ve Ocak için *xaraña ıy*; Haziran ve Temmuz için *birdax ıya gibi*. Aynı ay için birden fazla adlandırma yapılması ve farklı aylar için kullanılan aynı adların bulunması, Saha Yerinin çok büyük bir coğrafyaya sahip olması ve iklim şartları ile doğa olaylarının her yerde aynı anda gerçekleşmemesinden dolayıdır.

Kaynakça

- ÇOLAK, Doğan (2010). *Sahaca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, (Basılmamış Lisans Tezi).
- KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (2004). “-Isıax (Ihıax)- Saha Türklerinin Bahar Bayramı”, Ankara: *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, s. 359-363.
- Komasyon (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- PEKARSKİY, Edouard (1945). *Yakut Dili Sözlüğü*, İstanbul.
- SLEPTSOV, P. A. (1972). *Yakutsko-Russkiy Slovar*, Moskova.
- TERİS (2012). *İteğel Tılcıta*, Cokuuskay: Biçik.
- TOMSKİY, Grigoriy (2014). “Yakutskiy Tangrizim: Sxema Teris”a, *Concorde*, 2014, N 3, p. 3-109.
- VASİLEV, P. K. ve FEDOROV, İ. G. (1998). *Oyuu Tılcıta*, Cokuuskay: Biçik.
- VASİLİEV, Yuriy (1995). *Türkçe- Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.